

УДК 141.319.8: 37.01: 1(477)

DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-2\(35\)-04](https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-2(35)-04)

Гальченко Максим,

доктор філософських наук,

м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-8151-530X>

ІДЕЯ ОБДАРОВАНOSTІ В КОНЦЕПЦІЇ «ІСТИННОЇ ЛЮДИНИ» ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ЕНЕРГІЇ ДУХОВНОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Анотація.

У статті проаналізовано проблему обдарованості у творчості видатного українського філософа Григорія Сковороди. Показано, що для українського мислителя людина постає у двох вимірах: «зовнішня людина» – це тілесність, оболонка, яка є пасивною і тому становить «ніщо». Для «внутрішньої людини» її сутністю є думка, що постає проявом духовності. Зазначається, що Бог наділяє людину енергією духовності, через якого людина отримує дар – обдарованість і таланти. У контексті духовності обдарованість уподібнюється до зерна, у якому захований код рослини для її проростання, для появи нового. Реалізація обдарованості означає друге народження людини – духовне. Воно оприявлює дух віри, дух надії, дух милосердя, дух поради, дух прозріння, дух щиросердя. Наділена цими здібностями людина, підкреслює автор, стає зразком для наслідування в усій спільноті.

Ключові слова: обдарованість; внутрішня людина; серце; дух; самопізнання; талант.

Відомий афоризм Григорія Сковороди: «Світ ловив мене, та не спіймав» свідчать про глибину та багатомірність його творчості, не пізнану до кінця сьогодні. Щоправда, численні праці та дослідження, присвячені українському філософу, здійснюють прагнення і спроби пізнати Григорія Сковороду та розкрити таїну його образу. Однак головне полягає не стільки в тому, що говорили й писали про нього інші, скільки в тому, що думав, почував і говорив він сам. Особливо в площині самопізнання, яке є свідченням даного українською землею таланту філософа.

Відомо, що у своїх мандрах у пошуках «істинної людини» Григорій Сковорода орієнтувався на мудрість. Філософія – це «любов до мудрості», а філософ – «приятель мудрості» (не «мудрець», бо мудрість має тільки божество). Завдання філософії – це дружба, приятелювання з мудрістю, а завдання філософа – зосередження сили власної тілесності шукати у буттєвих мандрах цієї мудрості. Григорій Сковорода і стає одним із виразників «нетлінного духу приятеля мудрості, що шукає вічності та людини істинної натури... Над мудрістю неможливо володарювати, з нею можливо приятелювати, любити, зріднюватись» [1, с. 14]. А це постає важливим завданням людини – у постійній діяльності бути гідним свободи, не піддатися обманам тлінних спокус.

Мудрість постає передумовою сходження до істини, що є середовищем віднайдення всіх начал творчості. Творчість є результатом обдарованості, яка у спорідненості з мудрістю виводить до розуміння вічності Творця. А від цього розуміння до людини, яка має тіло, серце, дух, однак це лише передумова, видима натура, внаслідок чого сходження до справжньої людини розпочинається з пізнання себе. Заклик «Знай себе» означає пізнати себе самого, знайти себе самого, знайти людину. Інакше кажучи, це означає «пізнати собі самого, відшукати собі самого, знайти людину» [1, с. 18].

Ці слова відмінні від відомого висловлювання «пізнати самого себе». У словах Григорія Сковороди вже проглядається видима, «позірна» людина, яка мусить спочатку «узнати» себе, а лише потім «відшукати собі самого». Розв'язання цього завдання є справою філософії, яка має дати життя «нашому духу». Іншими словами, видима людина, яка існує у світі, – це людина жива, але в неї нежива душа. А це означає, що вона сповнена бажань, які приводять до зла. Відповідно, така людина не здатна до творчості.

Реалізація творчих потенцій, які, по суті, є в кожній людині, означає відчуття енергії – Дух – Бога в собі. Тут ми приходимо безпосередньо до проблеми обдарованості, що характеризує людину вічну, божественну, з часткою Бога. Виокремлюється думка, що «людину створено за Божим образом та подобою, але не зовнішньо, а внутрішньо, бо Бог зовнішності не має. Самопізнання й зумовлює розуміння тієї внутрішньої людини в собі. Тим-то пізнання себе покладеться в основу моральної системи Г. Сковороди, яка вбачається шляхом до відкриття себе. І до Сковороди часом мислителі й поети бачили Бога як дорогу, що виводить людину на «горні пороги» [8, с. 387].

Філософ вважав, що треба насамперед встановити міру самого себе, а тоді вже міряти. Тобто перш ніж пуститись у дорогу життя, потрібно пізнати себе. Внутрішню людину мислитель зве істинною: «Коли хочеш знати, то відай, що ми так бачимо людей, гейби хтось показував тобі одну лише ногу чи п'яту, сховавши голову і все тіло. А без голови знати людину годі. Ти ж бо сам себе бачиш, але не розумієш і не тямиш себе. А не розуміти себе самого – це те ж таки, слово в слово, що згубити себе. Коли у твоїй хаті заховано скарб, а ти про те не знаєш, це все одно, слово в слово, що його нема. Отже, пізнати самого себе, і відшукати себе самого, і знайти людину – одне і те ж. Але ти себе не знаєш і не маєш у собі людини, в якій є очі й ніздрі, слух та інші відчуття; як же тоді можеш зрозуміти й знати свого друга, коли сам себе не розумієш і не маєш?» [6, с. 159].

Наша зовнішня подoba, наше власне тіло є лише оболонкою людини: «усе наше зовнішнє тіло саме по собі ніяк не діє і є ніщо. Воно все підпорядковане нашим думкам. Думка, володарка його, перебуває у безперервному хвилюванні день і ніч. Це вона розмислює, радить, робить визначення, приневолює. А зовнішня наша плоть, як загнуждана худоба чи хвіст, мимоволі йде за нею слідом. Отож думка – головна і середня наша точка. Звідси вона зчає і серцем зветься. Відтак не зовнішня наша плоть, а наша думка – головна наша людина. У ній ми перебуваємо. А вона є нами» [6, с. 156]. Водночас зовнішня людина – лише «тінь, тьма і тлінь, а внутрішня – сутність» [6, с. 159]. Відповідно «невидимість у живих істотах первенствує», а це і є Духом. Утримує ж усе це Бог: «Чи не Бог усе втримує? Чи не сам він голова і все в усьому? Чи не він істиною в пустоші, істинною і головною основою в нікчемному поросі нашому?», отож буття поза ним не буває.

Бог є не лише головною творчою силою, яка наділяє людину енергією духу, духовності, а й даром – обдарованістю. У Г. Сковороди обдарованість постає як симфонізм. Загальновизнано, що в ґрунтовних дослідженнях спадщини філософа визнається діалогічна база його розмислів і думок як інтеркультурний чинник та основа світогляду. Як «філософський і життєвий принципи, діалогізм – це засіб, наближений до вселюдських духовних цінностей, хоч у яких іпостасях вони поставали б, торування шляху до злагодженого існування людства на підставах диференційованості культур, релігій, націй, суспільно-політичних устроїв» [3, с. 156].

Однак ми маємо справу не лише з діалогами, як, наприклад, «Наркісс». Але якщо взяти твір «Асхань», який Сковорода чітко називає «Симфонією» – «Симфонія, наречення Книга Асхань о познанні самого себя» [7]. Доцільно зазначити, що симфонізм як літературний прояв філософської творчості неодноразово застосовувався мислителем у його роботах. У «Наркіссі», названому в заголовку «Разглаголом» [6], є частина під назвою «Симфонія, сиречь согласия священних слов со следующим стихом...». А далі ідуть чотири «Симфонії». Отже, іменні частини розмислу, які названі симфоніями, у Сковороди наявні в значних за обсягом творах.

Симфонізація певних змістів Г. Сковородою проявляє себе в «Книзі Асхань» як пізнання самого себе. Фактично «Асхань» є класичним взірцем твору українського філософа, написаного в літературній формі симфонії. Уся послідовність викладу засвідчує глибоку структурованість та апіорну цілісність змісту. Апіоризм засвідчує взаємозв'язок симфонічності й обдарованості, оскільки і перше, і друге має метафізичну обумовленість вищою, божественною духовністю. Адже «внутрішня людина» і є присутністю Бога в оболонці земного тіла. Її треба пізнати в симфонічній, а не в логіко-лінгвістичній формі, і відкрити в собі.

Потрібно наближатися до божественного начала. «Але коли не наблизитися і не співпрямують із тим, хто є твоєї голови голова, то залишишся мертвою тінню і трупом. Коли є тіло над тілом, є й голова над головою й вище старого нове серце» [6, с. 164]. Отже, пізнання себе – це збагнення Бога, адже «істинна людина та Бог є тим самим», а «Господь і Дух плоті та кісток не має» [6, с. 168]. Тим-то внутрішня людина уподібнюється до душі. «Душа – це справжнє єство та суцільна справедливість і сама есенція (як кажуть), і зерно наше, і сила, в якій лише і є життя та існування наше, а без неї ми є мертва тінь» [6, с. 169]. Душа – це метафора, за допомогою якої відкриваються творчі можливості та потенції людини. А вони породжені тією внутрішньою силою, яка містить глибинний зміст інтегративної енергії обдарованості. Alter ego такої інтегративності є симфонізм, який через душу охоплює і відбиває складнішу структуру буття.

Отже, «поряд із земним є тіло **духовне**, сокровенне, таємне, вічне» [6, с. 171]. А хто старе серце відкинув, той стає новою людиною. Ця людина вічна й уподібнюється до зерна, у якому заховано код рослини для її нового проросту (відродження) і для творення нового зерна, так само й зовнішньої оболонки: стебла, остюків, коріння. Ця зовнішність пропадає і гниє, а код рослини, сама її ідея залишається безсмертною. Так само буває і з внутрішньою людиною, яку кожен має в собі пізнати. Навіть соломка гниє своїм зовнішнім тілом, але, з іншого боку – вона, як із зерна вийшла, так знову в зерно ховається, яка, хоча зовнішньою шкіркою зігніє, «але сила його вічна» [6, с. 178].

Так само вічною є сила таланту, який зростає із «зерен» обдарованості й творить нові рослини. Тобто творить нову реальність. Але це творення не може здійснитися без самопізнання. «Чого більш печалитися тобі, душе моя? Пізнаєш ти в собі людину, і сила її безмежна. Уповай же на неї, коли пізнала її і точно знаєш її. Вона дружина твоя. Вона голова твоя в тобі під виглядом твоєї плоті й крові, Спасіння лица всього твого і Бог твій!» [6, с. 178].

Дотичною є ідея самопізнання, що вбачається як шлях до невидимого, до нашого (внутрішнього – М.Г.) світу, не за моря і ліси, не вище хмар, не в інші міста та віки – один світ є навіки, але приходимо в самий центр серця нашого й душі нашої, минувши всі тлінні та потопні думки з усією крайньою зовнішністю плоті нашої, залишивши всю бурю й морок під ногами його, підіймаєшся через згадану драбину на високий схід і вихід до життя та голови нашої, до істинної людини (...) Оце і є справжня людина, рівна істотою та силою предвічному своєму батькові, одна в усіх нас і в кожному ціла, її ж царству немає кінця... А той, що пізнав нетлінну та істинну людину, не вмирає і смерть над ним не володіє, але зі своїм паном вірний слуга вічно царює, роздягшись, як із постарілої ризи, із земної плоті, надягнувши нову, відповідну до її плоті плоть, і не засне, а змінюється, прийнявши замість земних рук нетлінні, замість скотських вух, очей, язика та інших усіх частин істинні, сокровенні в Бозі» [6, с. 186–187].

Іншими словами, народжена обдарованістю творча енергія через постійну трансформацію людини, робить її неповторною, взяту в її досягнутій розумом глибині, обумовленої внутрішнім чинником духовного життя. Ідеться про друге, справжнє народження людини. Цю думку через пів століття сформулював і конкретизував видатний німецький філософ Г. Гегель: «Людина народжується двічі: перший раз фізично, другий – духовно. Останнє і є справжнім народженням». Або, як говорить Григорій Сковорода, народженням «істинної людини».

У процесі такого другого народження людина здатна «розкусити самого себе», а це все одно, що у своїй світлиці розкопати золото. «Тоді серце стає доброю нивою, падає і приймається зерном» і наповнюється зерном оцим: «Я хліб живильний». І тут Г. Сковорода творить вишуканий образ: оце друге народження свідчить, що такі люди «народжені чистою Дівою, яка зачала й умастила того, хто лиш один і один святий» [5, с. 46], тобто нова духовна людина народжується від Бога через Богородицю подібно до народження Ісуса Христа, який також був і земною людиною, і Богом водночас. Народжені отак люди, як покажемо далі, й складають Горню республіку. Коли ж буває це друге народження? Сковорода дає чітку і розлогу на те відповідь [8, с. 391]: «Створення людини – це друге народження. Воно буває не тоді, коли содомська людина із плоті й крові та начебто із болота й грязі горщик здіймається, зліплюється, утворюється, виробляється,

стоїть, ходить, сидить, махає: очі, вуха, ніздрі має, рухається та пишається, наче мавпа, жартує й багато говорить, як римська Цитерія; відчуває, як кумир; мудрує, як ідол; намагає, як підземний кріт; обмацує, як безокий; гордиться, як безумний; міняється, як місяць; непокоїться, як сатана; павучиться, як павутиння; голодний, як пес; жадібний, як водяна хвороба; лукавий, як змії; ласкавий, як крокодил; постійний, як море; вірний, як вітер; надійний, як лід; розсипчастий, як порошок; зникає, як сон... Оця людина всяка фальшива: тінь, пітьма, пара, тлін, сон. Коли ж буває пряме створення людини? Тоді, коли друге народження. Не дивуйся з цієї слави й цього слова: “Вам належить народитися з Вишнього”. Тлінний кумир обмежений, закритий тіснотою. Духовна ж людина – вільна. У висоту, в глибину, в ширину літає без меж. Не заважають їй ні гори, ні ріки, ні моря, ні пустелі. Провидить віддалене, прозирає приховане, заглядає в минуле, проникає в майбутнє, ходить по поверхні океану, входить зачиненими дверима... Над головою літає седмиця Божих птахів: дух смаку, дух віри, дух надії, дух милосердя, дух поради, дух прозріння, дух чистосердя. Голос її – голос грому. Несподіваний, як блискавка і як шумний буремний дух» [5, с. 46].

Ця внутрішня людина богом створена, її Дух творить і помічає невидиме. Вона самоусвідомлена з відчуттям Духа в собі, має всі ті якості в собі. Вона стає, образно кажучи, не лише джерелом особистого блага, а й випромінює свою духовність для всіх. І не просто духовність, а свій талант, свої обдарування, свої можливості, вміння і таланти. Оце і є справжня людина.

У філософському творі «Потоп Зміїний», написаному в 1791 р., у якому розмовляють Душа й Нетлінний дух, мислитель говорить, що самопізнання – це «викопати закопані в міху зіниці», що означає: здобути «початок вічного відчуття». Отже, належить пізнати самого себе, прозріти заховану в тілі своєму вічність і, наче іскру в попелі, викопати» [4, с. 143]. Отже, придивитися уважно до себе, до свого внутрішнього стану, віднайти та виплекати власний талант й обдарування.

Зразком і образом істинної людини бачиться Ісус Христос. Тому ж, хто дивиться на «плотську завесу», не бути людиною. І вона «не перетвориться із земного на небесного», доки не побачить Христа. Той і пізнає, що таке істинна людина, а коли плоть і кров триматимуть його серце, то не продере своїх очей, тобто не прозріє. І подається прохання до Бога блиснути світлом своїм, «щоб, ідучи у світлі лица твого й непомітно на нове перетворюючись, ми сягнули у всерадісне й найостаннішого нашого волоска воскресіння» [4, с. 172].

Міркуючи про таланти й обдарування як потенціал для виховання внутрішньої людини, Сковорода в листі до М. Ковалинського на початку березня 1763 р. пише, що існує низка видів обдарувань. Один вид охоплює те, що називається талантами в повному розумінні, до яких, як до мети, прагнуть усі інші таланти. Ці останні і становлять другий вид. Але досконалі, або мужі – *virī*, звідси талант отримує свою назву – *virtus*, займають уже сам палац, або твердиню таланту, де немає ніякої міри, оскільки немає і насичення. Звідси випливає, що один має перевагу перед іншими, бо в палаці існують ступені підйому, і чим більшу хтось має перевагу над іншим, тим більше користі приносить він людському роду й стає подібнішим до Бога, ласка якого не має меж, не знає ні міри, ні числа» [8, с. 394]. І далі: «Таланти в повному розумінні – це ті, господарем яких є сам суцільний, або Бог. Такі: віра, надія і найвеличніша з усіх і безкінечна любов. Бо сам Бог називається любов'ю. Усі вони без кінця творять. Властивість віри – помічати або розуміти, а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає надії, тим полум'яніше любить, з радістю творить добро, безмежно і безмірно, наскільки це можливо» [2, с. 266–267].

Знаменні слова: внутрішня людина, сполучаючись із Божою присутністю в людині, обов'язково має ставати добротворною, а не з пихою дивитися на світ, адже сам Бог – добротворець.

Стільки є про присутність Бога в людині, що водночас творить ідею внутрішньої та зовнішньої людини. Зовнішня людина нічим від звіра чи навіть рослини не відрізняється. Проте людина від звіра й трави відрізняється тим, що вона здатна усвідомити присутність у собі Бога, а це означає народитися вдруге новою, чи справжньою, людиною. Цим вона й вивищується над

несвідомим світом, а отже, має благодать, обдарування і таланти розвивати в собі до тієї Божої частки, маючи за приклад Ісуса Христа, який зветься істинною людиною і є поєднанням земного і небесного.

Отож, друге народження відбувається через пізнання себе, а це приводить до розуміння потреби внутрішнього вдосконалення, а отже, до з'єднання з присутнім у собі Богом – саме така людина протиставляється темному світові, який не знає в собі морального закону, не пізнає його, там уподібнюючись до сліпця, який стоїть перед намальованою картиною – вона для нього не існує, хоча кожен зрячий (просвітлений) бачить її і сприймає її зміст і красу. Такий темний світ живе за тваринними законами черевної філософії, але просвічені вчителі, що пройшли шлях самовдосконалення та самосвідомості, дають напитися зі свого джерела чи криниці води, що й має цих темних зробити зрячими. Загалом така ідея цілком просвітницька. Зрештою, і сам Г. Сковорода все своє свідоме життя таким просвітником та вчителем був. Тим-то й кожна людина може стати творцем свого щастя, бо щастя й полягає в самопізнанні та наближенні до Бога, вміщеного в кожній живій істоті.

Використані літературні джерела

1. Кононенко Т. Б. Божественна симфонія Григорія Сковороди: Українознавчі виміри філософської спадщини. Тернопіль: Джура, 2010. 328 с.
2. Кононенко Т. Б. Моделювання характеру розмислу Г. Сковороди в методологічній культурі філософії XVI–XVIII ст. *Українознавство*. 2006. № 3. С. 52–57.
3. Поліщук Н. М. Філософська мова Григорія Сковороди у річищі західноєвропейського філософського мислення. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ: Інститут філософії НАН України, 2003. С. 153–166.
4. Сковорода Г. С. Діалог, назва його Потоп Зміїний. *Твори*: у 2 т. Київ: Обереги, 1994. Т. 2. С. 140–178.
5. Сковорода Г. С. Книжечка про читання Святого Письма, названа жінка Лотова. *Твори*: у 2 т. Київ: Обереги, 1994. Т. 2. С. 33–60.
6. Сковорода Г. С. Наркісс. Розглагол о том: узнай себе. *Твори*: у 2 т. Київ: Обереги, 1994. Т. 1. С. 154–200.
7. Сковорода Г. С. Симфонія, нареченная Книга Асхань о познании самого себя. *Твори*: у 2 т. Київ: Обереги, 1994. Т. 1. С. 201–262.
8. Шевчук В. О. Пізнаний і непізнаний Сфінкс. Григорій Сковорода сучасними очима. Розмисли. Київ: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2008. 525 с.

References

1. Kononenko, T. B. (2010). Bozhestvenna symfoniia Hryhoriia Skovorody: Ukrainoznavchi vymiry filosofskoi spadshchyny [Divine symphony of Hryhorii Skovoroda: Ukrainian studies dimensions of philosophical heritage]. Ternopil, 328 p. [in Ukrainian].
2. Kononenko, T. B. (2006). Modeliuvannia kharakteru rozmyslu H. Skovorody v metodolohichnii kulturi filosofii XVI–XVIII st. [Modeling the nature of H. Skovoroda's reflection in the methodological culture of philosophy of the 16th–18th centuries]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 3, 52–57. [in Ukrainian].
3. Polishchuk, N. M. (2003). Filosofska mova Hryhoriia Skovorody u rychyschchi zakhidnoievropeiskoho filosofskoho myslennia [Philosophical language of Hryhorii Skovoroda in the context of Western European philosophical thought]. *Skovoroda Hryhoriia: ideina spadshchyna i suchasnist – Hryhoriia Skovoroda: Ideological heritage and modernity*, 153–166. [in Ukrainian].
4. Skovoroda, H. S. (1994). Dialoh, nazva yoho Potop Zmiinyi [Dialogue entitled “The Serpent Flood”]. *Tvory u dvokh tomakh – Works in two volumes*. Vol. 2, 140–178. [in Ukrainian].
5. Skovoroda, H. S. (1994). Knyzhechka pro chytannia Sviatoho Pysma, nazvana zhinka Lotova [A booklet on reading the Holy Scripture called Lot's wife]. *Tvory u dvokh tomakh – Works in two volumes*. Vol. 2, 33–60. [in Ukrainian].

6. Skovoroda, H. S. (1994). Narkiss. Rozhlahol o tom: uznai sebe [Narcissus. A discourse on this: Know yourself]. *Tvory u dvokh tomakh – Works in two volumes* Vol. 1, 154-200. [in Ukrainian].
7. Skovoroda, H. S. (1994). Symfoniia, narechennaia Knyha Askhan o poznanii samogo sebia [Symphony entitled The Book Askhan on self-knowledge]. *Tvory u dvokh tomakh – Works in two volumes*. Vol. 1, 201-262. [in Ukrainian].
8. Shevchuk, V. O. (2008). Piznanyi i nepiznanyi Sfinks. Hryhorii Skovoroda suchasnymy ochyma. Rozmysly [The known and unknown Sphinx. Hryhorii Skovoroda through contemporary eyes. Reflections]. Kyiv, 525 p. [in Ukrainian].

Halchenko Maksym,
Doctor of Philosophical Science,
Kyiv, Ukraine

THE IDEA OF GIFTEDNESS IN THE CONCEPT OF THE “TRUE MAN” AND ITS REALIZATION IN THE ENERGY OF SPIRITUALITY BY HRYHORII SKOVORODA

Summary.

The article analyzes the problem of giftedness in the works of the outstanding Ukrainian philosopher Hryhoriy Skovoroda. The author notes that Skovoroda is not merely a “lover of wisdom”, but rather a “friend of wisdom” who, through personal effort, seeks it in the existential wanderings of a person of “true nature”. It is emphasized that solving this task first of all requires self-knowledge, which enables a person to “find oneself” and, in this way, truly become a person.

It is shown that for the Ukrainian thinker, the human being exists in two dimensions. The “outer man” represents corporeality – a passive shell that therefore signifies “nothing”. In contrast, the essence of the “inner man” is thought, which appears as a manifestation of spirituality. The author notes that God endows the human being with the energy of spirituality, through which a person receives a gift – giftedness and talents.

An important indicator of Skovoroda’s understanding of giftedness, the author emphasizes, is the principle of symphonism employed in his works. Symphonism is understood as an ensemble of creative ideas expressing actual potentials contained in the soul and the heart and realized through intellectual activity. Human giftedness is revealed through symphonicity rather than through logical-linguistic forms. For the “inner man”, the spiritual dimension is primary, as it represents the deepest and eternal essence.

Within the context of spirituality, giftedness is likened to a grain in which the code of the plant is hidden – a code necessary for germination and the emergence of something new. The creative energy generated by giftedness and talents, the author notes, makes a person irreplicable and unique, a quality emphasized by internal factors such as the heart and the soul. The realization of giftedness signifies a second birth of the human being – a spiritual one. This birth manifests itself through the spirit of faith, hope, mercy, counsel, insight, and purity. A person endowed with these qualities, the author concludes, becomes a model to be followed by the entire community.

Keywords: *giftedness; inner man; heart; spirit; self-knowledge; talent.*

Прийнято 9 жовтня 2025 року. Затверджено 28 листопада 2025 року